

Eccum.

de Alecu Procopovici.

Particula *eccum* este un element de compoziție destul de frecvent în limba românească. O regăsim în numeroase forme pronominale și adverbiale sub deosebite infățișări. S'a păstrat sub forma de

1. *ac-* : *acest, acel, aci, acolă, acmă, acoace, ar. acșî;*
 2. *acă-* : *acatare;*
 3. *acu-* : *ar. aculă;*
 4. *aco-* ; *acolo;*
 5. *af-* : *ar. aftare;*
 6. *ah-* : *ir. ahmă, ar. ahtare, ar. ahtât;*
 7. *a-* : *așă, atare, atât;*
 8. *ca-* : *catare (pron.); .*
 9. *co-* : *colo;*
 10. *c-* : *cesta, cela, ci („aci“), cma, ar. clo, ar. mgl. ir emo,*
 11. *f-* : *mgl. ftari;*
 12. *h-* : *ir. hmo, mgl. htari;*
- sau a dispărut cu totul: *mgl. șa, ar. tare.¹⁾*

1) Tabloul acesta nu este complet, întrucât nu cuprinde și numărul mare de variante ca *acela, acia, acice, acilea, ar. aclofe, ar. ahăt, ași, cicea, ir. colę mgl. moři* etc. Formele citate aici și în cursul lui rarii se pot găsi în diferite dicționare și glosare: Academia Română, *Dicționarul limbii române*; Dr. Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rum. Sprache I, Lat. El*; Per. Papahagi, *Basme aromâne*; I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*; Gustav Weigand, *Die Aromunen*; Andrei Densușianu, *Dicționar general al limbii române și Dicționarul etimologic al limbii române* (Elementele latine); W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*; M. Gaster, *Chrestomatie română* vol. II; Dr. H. Tiktin, *Dicționar român-german*; Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII*; Dr. M. I. Obedenaru, *Texte macedo-române (Basme și poesii populare de la Crușova)*, publicate după manuscrisele originale de prof. I. Bianu; Per. Papahagi, *Românii din Meglenia* etc. — Operile citate sunt prea cunoscute, încât mă pot dispensa de indicații bibliografice și mai precise.

Nu vom trata aici chestiunea, dacă regula dată de Dr. Candrea-Hecht,¹⁾ după care orice *e*- inițial neaccentuat dispără înaintea unui grup de consonante și se păreface în *a*- înainte de consoane simple și consoane lungi, ajunge spre alii explică pe *a*- în *acest*, *acătare*, *acolo* etc. Relevăm numai faptul că forme fără de *a*- (cfr. *colo*, ar. *tare* etc.) se găsesc în toate dialectele și că lipsa acestui *a*- este prin urmare, după toate probabilitățile, străromână.

Pentru unele dintre formele citate s-ar putea pleca și dela *atque* — în loc de *eccum*- — Chestiunea n'a fost lămurită îndeajuns nici pentru celelalte limbi românece.²⁾ Și în vest se găsesc forme cu *a*- alătura de forme fără de *a*- și par a alternă câteodată și acolo chiar în aceeași limbă.³⁾ Se impune deci întrebarea dacă nu trebuie să admitem cel puțin în anumite cazuri dispariția lui *e*- din *eccum*-, la care s-ar fi adăogat apoi un element strein, din care a rezultat acel *a*- Cât despre limba românească, lucru mi se pare evident. Dar de chestiunea aceasta, care nu prea are importanță pentru problema pusă în lucrarea de față, mă voi ocupa altă dată.

Voiu încercă să explic deosebitele forme românești ale lui *eccum*- numai cu privire la soarta lui *-cc-* și a lui *u* din silaba a doua, vocală care a fost sincopată intotdeauna în limba românească. Numai *acuło*, *acolo* și *acolea* și variantele lor par a face abatere, fără ca să putem descoperi motive suficiente pentru menținerea vocalei în cazurile acestea. Este prin urmare foarte probabil că avem de a face aici cu un *u* și *o* secundar. În contra hipotezei acesteia nu vor putea fi citate cuvintele *acuma* și *cutare*, pentru cari mi se pare că trebuie să admitem alte etimologii decât cele obișnuite până acuma.

1) *Les éléments latins de la langue roumaine*. Paris 1902, Introduction, pag. XX.

2) Cfr. W. Meyer-Lübke, *Gramm. der rom. Sprachen* II, § 564 și mai ales Gust. Rydberg, *Geschichte des französischen* 3 I, Band, Uppsala, 1907, pag. 322.

3) Cfr. vegl. *kol*, it. *quello*, sard. *kuḍḍu*, eng. *quel*, prov. *aquel*, catal. *aquell*, span. *aquel*, port. *aquelle*; span. port. prov. *aquí*, it. *ci*, *qui*, franc. *ici*, eng. *qui(a)*, *acquia* etc.

Adverbul *ecce* este o particulă deictică, întrebuiențată adese în mod proclitic înaintea pronumelor demonstrative. Înaintea unei vocale următoare a pierdut de obiceiu pe *e* final. Astfel se nasc formele *eccum*, *eccam*, *eccos*, *eccas* (= *ecce hum*, *ecce ham*, *ecce hos*, *ecce has*) și *eccillum*, *eccillam*, *eccistum*, *eccistam*, cari au fost desigur foarte obișnuite în limba latină vulgară. La Plautus și Terentius se găsesc multe exemple ca acestea: *certē eccistum video*; *apud nos ecclla festīnat*; *eccillum video*; *eccos tris nummos habeo*; *sed video eccos*; *sed eccum video ipsum*; *eccum Parmenonem*; *eccum adest etc¹⁾*. Dintre formele acestea s'a generalizat forma *eccum*, când nu s'a mai simțit compoziția cu *hum*, după ce a dispărut orice deosebire între exemple ca *eccum Tarmenonem* și *ecce Parmenonem*. Astfel *eccum* a devenit identic cu *ecce*. „*Eccum* este forma primă din care s'a dezvoltat interjecțiunea italiană *ecco*“, zice Lindsay „și se apropie, la Plautus, foarte mult de cuvântul *ecce*, d. p. Mil. 25 *ubi tu es?* *Eccum.* Poen. 279 *assum apud te eccum*“²⁾. Această *eccum* este prototipul prefixului nostru.

Adverbul *acmù* este sinonim cu *acù*, *acum(u)*, *acnù*, *acnuma*, *acrù*, *acruma* și *amù*. Formele *acmù* și *acum* au fost derivate din *eccum modo*, *acù* din *eccurnihuc*, *acnù* din *eccum-nunc*, iar *amù* ar fi *ad-modo* sau s-ar explică din *acmù* „prin sărbătorire“ cunoscut între *ac-* și *a-* (cfr. *atât*, *atare* etc)³⁾. După analogia lui *acuma* — *acù*, s-ar fi format *acnuma* dela *acnù*, prin disimilitatea *acruma*, iar dela acesta *acrù*, deasemenea după *acuma* — *acù*⁴⁾.

Dnii Candrea-Densușianu, admîñând etimologia *acum* / *ecum modo*, cred că „*acú* se explice prin fonetică și actică (*acum m-a spus*) și poate încă prin influența lui *amú*. Formele din Banat⁵⁾ nu pot fi *eccum-nunc*, *eccre-nunc* (Hasdeu 194, 233), ci o contopire sintactică din *acu nūia*, devenit *acnuma* (compl. vic. *nomadesso* „or, ora“ / *noma adeso*), prin disimilituirea *acruma*, și prin scurtare (după modelul lui *acú*) *acnú* *acrú*⁵⁾.

1) Vezi K. E. Georges, *Ausführliches lat.-deutsches Handwörterbuch*, 7. Aufl., vol. I, pag. 79 și I. M. Stowasser, *Lat. deutsches Schulwörterbuch*, 1894, pag. 352.

2) W. M. Lindsay, *Die lat. Sprache Ihre Lauten, Stamme und Flexionen*. Vom Verfasser genehmigte und durchgesehene Übersetzung von Hans Nohl. Leipzig 1897, pag. 708 — cfr. v.-ml. *eca*, *log* *ekku*, prov. *ac*.

3) Vezi dicționarele citate.

4) bân. *acnu*, *acrù*, *acnuma*, *acruma* (Weigand, Jb III 312).

5) Candrea-Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române* rul. 14.

Explicarea lui *acu* din *acum* prin fonetică sintactică nu este convingătoare. În același fel s-ar putea motivă dispariția oricărei consonante finale. Nu ajunge o alăturare arbitrară a duor cuvinte, ci trebuie să se adaogă motive mai hotărîtoare și pre a se putea trage astfel de concluziuni. Dacă admitem d. p. că din *canta*visti** a rezultat *cântă*ști** și că din forma aceasta al doilea *t* a dispărut mai întâi când urmă pronumele *tu*, deci din *cân'astʃi/tu*, despărțit în *cânta*șʃ*-i-tu* (cfr. it. *cantastu* = *canta*s* tu*),¹⁾ explicația aceasta nu se întemeiază pe o alăturare întâmplătoare a duor cuvinte, ci are la baza ei faptul hotărîtor că *tu* a fost un însotitor foarte obișnuit al lui *cântă*ști**. Apoi *acum* se găsează oarecum în opozitie cu *acuma*, o imprejurare care fără îndoială ar fi trebuit să-i dea lui -*m* mai multă coherență. Cât despre „contopirea sintactică“ a lui *acu* și *numa*, aceasta nu poate fi motivată îndeajuns prin forma vicentină *nomadesso* „or oră“, care nici nu se găsește din punct de vedere al înțelesului în același raport față de *adesso* „ora“ ca și *acuma* față de sinonimul său *acu*, și forma contaminată *acnuma* ar mai avea deci nevoie și de o explicare semantică.

Textele vechi nu ne dau posibilitatea de a hotărî dacă *acu* sau *acuma* este forma mai veche. Pe cît am putut constată, forma *acu* nu este atestată decât pentru sec. al XVIII-lea,²⁾ iar pe *acumă* nu-l întâmpinăm decât în jumătatea a doua a sec. al XVI-lea.³⁾ Formele *acnuma*, *acruma*, *acru*, *acnu* sunt bănățene,

1) W. Mayer Lubke, *Gramm. d. rom. Sprachen*, II, pag. 301.

2) Vezi articolul *acu* din „Dicț. I. rom.“, din ale cărui citații se poate vedea de obiceiu când apare un cuvânt pentru întâia oară în scrisul românesc.

3) Pușcariu Procopovici „Diaconul Coresi. Carte cu învățătură“ Buc. 1914, pag. 35, 269 29, 504 27, 526 9, cfr. și I. A. Candrea *Psaltirea Scheteană* Buc. 1916, pag. 33 18, unde psaltrile consultate de dl. Candrea, pana și cea slavo-română a lui Dosofteiu, din 680, și deci și cele două psaltrii ale Diaconului Coresi, au toate *acmu* în afara de *Psaltirea slavo-română* (1588?), ca și ari putea fi a lui Șerban fiul lui Coresi (cfr. ib. I, pag. LX=I XIII), psaltire în care *acmu* este înlocuit prin forma *acumă*. Deci Diaconul Coresi și colaboratorii lui au cunoscut forma *acumu*, dar folosindu-se pentru psaltrile lor, precum mai fac și altă dată, de un text mai vechiu, care în cazul acesta n'a putut fi decât o psaltire din epoca husita, păstrează formele vechi și le preferă chiar când nu sănt strene de grau lor de toate zilele. Probabil că tradiția moștenită din cartile vechi face ca și în „Cartea cu învățătură“, o traducere originală, forma *acumă* să fie mult mai rară decât *acmă*.

deci mai caracteristice pentru un ținut destul de îndepărtat de regiunea în care au fost scrise cele dintâi texte românești. Totuși *acnuma* va fi existat pe aproape întreg teritoriul dacoromânesc, precum arată variantele¹⁾ lui. *acuma* și *acu*, atât de răspândite astăzi. Se pare însă că a lipsit din ținuturile rotacizate și că *acumă* a câștigat tot mai mult teren de la Coresi înainte.²⁾

. Dacă nu admitem că *aru* datorește existența sa dispariției lui -*m* din *acum*, atunci firește că nu mai avem ce începe, cu atât mai puțin, cu „contopirea sintactică” *acu numă*. Totuși dnii Candrea-Densușianu sănt destul de aproape de adevăr, căci în *acnuma* se cuprinde de fapt, precum vom vedea, lat. *non magis*, iar în contra explicării pe care o dau apoi varianteelor *acruma*, *acnu*, *acru* desigur că nu se poate obiectă nimic.

Ca să putem derivă pe *acu* din *eccumhuc* (– „încoace”), ar trebui să presupunem că *acu* a devenit mai întâi sinonim cu *aci* < *eccum-hic* și că din adverbul local al proprietății s-a desvoltat apoi un adverb temporal al prezentului. Dar d că acest adverb ar fi avut la început funcțiune locală cu înțîl sul de „ici” devenind adverb temporal, probabil ca n’ar fi putut primi accepțiunea de „acum” și că ar fi avut aceea în evoluție semantică ca și *aci*, care, ca adverb temporal, înseamnă „at înci în acel moment”, sau ca și *acta*, care, ca adverb de timp însemnă „înădă, numai decat”³⁾ și se apropedează *acu* într-o construcție ca *pâna acta*, „până la urmă”. Dosebra între *aci*, ca adverb de timp, și *acu* s’ar putea explica din trebuința de a se diferenția două cuvinte de eșit suntem. Dar astfel de diferențieri vor fi din tendință să distingă două forme deosebite cu funcțiuni semantice și așa, fără încetarea ca ele în cele din urma să nu se mai poată substitui una pe alta.

Pentruca *acu* să ajungă până la înțelesul de „acum”, ar fi trebuit să treacă mai întâi prin aceeași evoluție semantică ca și *aci*. Diferențierea n’ar putea fi prin urmare decât relativ

1) Vezi mai jos, unde se explică aceste variante.

2) Vezi nota de mai sus despre *acmu* și *acumă* la Coresi și în psaltilor până la 1680. Cod. Vor. nu cunoaște decât forma *acmu*.

3) Se găsește în funcțiunea aceasta foarte adesea la Coresi

recentă. Nu este probabil ca *huc*, al cărui înțeles primitiv este „încoace“, devenind mai întâiu „aici“, să aibă în urmă o evoluție semantică mult mai progresată decât *aci*, pierzând chiar cu totul funcțiunea sa de adverb local. Să nu uităm că *acù* se găsește în texte vechi numai foarte rar, ori cum mult mai rar și mai târziu decât *aci*, și că este prin urmare, ca un cuvânt mai puțin frequent, mai puțin capabil de modificări semantice decât acesta. De altfel *huc* nu s'a păstrat decât în limba sardă — numai cu funcțiune locală — în care în schimb, nu există *hic*¹⁾, și poate și în limba dalmatină.²⁾

Și etimologia lui Hasdeu *eccum nunc* > *acnù* n'ar putea-o motivă decât doară imposibilitatea de a explică altfel forma aceasta. S-a relevat faptul că în cazul acesta limba română ar fi singura dintre limbile românești în care s-ar fi păstiat adverbul *nunc*. Dar chiar dacă am presupune că în limba preromânică s'a spus și *eccum-nune* și *eccum-mo/doj* pare cu neputință ca uzul să nu se fi hotărît pentru una dintre cele două compozitii, suprimând-o pe cealaltă.

Amù și *acmù* se prezintă ca două cuvinte deosebite, căruia fun țiușile lor semantice nu sunt identice (v. *Dicț. Acad.*), ele putând fi chiar împreunate într-o locuție ca *acmù amù* (și *am' acmì*), pe care o întâlnim atât de adese în textele vechi. Lucrul ar fi de tot neobișnuit, dacă am admite că *amù* este numai o variantă a lui *acmù*. Dar s-ar putea obiecta și aici că deoseb-

ea formală dintre *acmù* și *amu* a avut drept urmare și diferențierea lor semantică. În cazul acesta ar fi curios că chiar forma mai nouă *ai* și să aibă mult mai variate funcțiuni semantice decât *acmù* care păstrează numai vechiul său înțeles de „acum“.

Cel puțin la început, evoluția semantică a formelor acestora între care nu au existat decât o deosebire formală ar fi trebuit să fie aceeași. În baza exemplelor pe care le găsim în vechea noastră literatură, se pare însă că *amù*, din punct de vedere semantic, se apropie tot mai mult de *acmù*, iar nu

1) Vezi Meyer-Lubke, *Etym. Wörterb. der rom. Spr.* No 4223 și 412
Cf. Dr 2) Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatische II*, Viena 1906, §. 519

că se îndepărtează de el. Cronolog'a exemplelor nu trebuie să fie totdeauna hotărîtoare pentru stabilirea evoluției semantice a unui cuvânt, dar faptul că pe de o parte *amù* nu se găsește în textele cele mai vechi cu înțelesul de „acum“ și că pe de altă parte ar. *amò* și mgl. *mo*, *mo'i* nu au decât acest înțeles, s'ar putea explică admitându-se că *amù* s'a identificat, în special în dialectele din sudul Dunării (v. însă mai jos), tot mai mult cu *acmù*, fie că a putut fi din capul locului și sinonim cu acesta, fie că înțelesul lui de „acum“ s'a dezvoltat din celelalte funcțiuni ale lui.

Pentru dialectul dacoromâneșc *amù* este atestat în funcțiunea semantică de „acum“ de abia în sec. al XVII lea (v. Dicț Acad.). În textele husite nu l găsim nici o singură dată cu această accepțiune¹⁾. Dl Candrea, făcând comparația între Psaltirea Scheiană și celelalte psaltri, nu poate că în glosarul său decât două exemple (^{84/16}, ^{275/31}) în cari lui *acmù* din Psaltirea Scheiană îi corespunde un *amù* în Psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu. Celelalte două exemple (^{247/23}, din Dosofteiu Psalm. slav rom. și ^{247/27}, din aceași psaltire și cea Voronețeană), în cari după dl. Candrea *amù* ar însemna deasemenea „*acmù* (ичирик)“ au fost greșit interpretate de dsa. În aceste două locuri Psiatlirea Scheiană nu are nici o particulară, iar Psiatlirea Hurmuzaki îi adaoge pe *iata²⁾*. Prin urmare și *amù* al lui Dosofteiu și din Psiatlirea Voronețeană trebuie să aibă aici înțelesul de „*iată*“, oricare ar fi cuvântul care îi corespunde în textul slavon consultat de dl Candrea. Cu această funcțiune semantică îl aflăm de altfel și în Psiatlirea Scheiană³⁾.

În aromânește *amò* se găsește, după dl Weigand, numai în valea lui Aspros, la Români porecliti Amuneni după această particularitate a lor; încolo Aromâni au numai pe grecescul *tora*). Dar și în basmele cruceovene ale lui Obedenaru întâlnim de două ori forma *amò*. Înțâia oară alătura de *amo*

1) Vezi glosarele din Sbiera *Codicele Voronețean* și I. A. Candrea *Psiatlirea Scheiană*

2) Vezi variantele date de dl Candrea.

3) Vezi glosarul dlui Candrea; cfr. Dicț. Acad.

4) Weigand, *Die Aromunen* II, pag. 292. Si dl Papahagi citează forma *amò* în glosarul *Basmelor sale aromâne*, după dl Weigand.

a fost pus *tora* în parenteză, a doua oară însă *tora* are locul de cînste, iar *amo* este surghiunit în parenteză¹). *Amò* se prezintă deci în cazul acesta ca o formă condamnată de a dispare.

Faptul că ar. *amò* și mgl. *mo*, *moți*, spre deosebire de drom. *amù*, au numai funcțiunea de adverb temporal, ne-ar putea face să credem că formele acestea s-au desvoltat dintr'un mai vechiu *acmò*, din care c ar fi dispărut pentru motive ca celea cari au făcut din *actare* > *atare* (cfr. mgl. *şa* = „aşa“; v mai jos despre *atare* și ir. *ahmo*, *hmo* etc.). În cazul acesta o formă identică cu drom. *amù* n'ar există în sudul Dunării. Dar fără de acest *amù* nu putem explică, precum vom vedea, formele cu ă în loc de -ò. După Dalametra, *Dicționar Macedo-român*, însă — carteă aceasta trebuie utilizată cu mare precauție — în aromânește se găsește alătura de *amò* și forma *amù*, ba, după *Dicț. Acad.*, Aromânilui cunosc și forma *acmù*. Totuși s'ar putea ca ar. *amò*, mgl. *mo*, *moți*, să-l cuprindă și pe *amò* = „*amù*“ și pe un mai vechiu **acmò*.

Înainte de a încheia însă considerațiile noastre asupra lui *acum* și a sinonimelor sale, ne vom ocupa de soarta lui *eccum-talis*, a cărui evoluție fonetică prezintă fenomene foarte instructive pentru raportul dintre *acum*, *acmù* și *amù*.

Eccum talis a trebuit să dea mai întâi **actare* N'avem de a face în cazul acesta cu grupul *ct⁻¹*, ci cu *cct⁻¹*,¹⁾) deci cu un *c* lung. Soarta acestui *cc* n'a fost peste tot aceeași ca a lui *c*, d. p. în *fluctulare* > *flutură* etc.³⁾ În epoca în care *ct⁻¹* devine *t⁻¹*, pronunțarea grupului *cct* a fost desigur anevoieasă. Dificultatea aceasta a fost înlăturată, sau prin aceea că *c* lung din *actare* a urmat evoluția lui *c* din cuvîntul *fluctulare* > *flutură*, sau prin epenteza unui ă între *cc* și *t*. Astfel se explică formele *atare* și *acătare* (cfr. *hrăbor* — *hărăbor*, slav. *trice* > *tărăță*) cu funcțiuni semantice identice ca pronume indefinite.⁴⁾ Nu avem

1) Dr. M. G. Obedenaru. *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bîzanu Buc. 1891 pag. 68 și 70.

2) *ct⁻¹* și *cct⁻¹* = *ct* și *cct* urmat de accent.

3) Cfr. Pușcariu *Probleme nouă în cercetările lingvistice*, Conv. Lit. XLIV. vol. II. pag. 533 urm.

4) cfr. *Dicț. Acad.* — Fîreste că nu trebuie să-l confundăm pe *acătare* = „*atare*“ cu *acătare* = „de seamă“, *acătărti*, *acătărea*, *acătărtilea*.

de a face deci în cazul acesta cu un prefix de origine albanesă, ci alb. *ake*, neexplicat nici el până acum, pare că își are originea de aici și probabil și dela o formă ca **acătān̄!*¹⁾

Aromâni spun *atare*, *ahtare* și *aftare*, iar formele meglenite sănt *tari*, *ftari* și *htari*, fără de inițialul *a*. Nu putem atribui o etate prea mare formelor cu *h* și *f*. Atunci când *ct* se prefăceă în *t* sau *pt*, *h* probabil că nici n'a existat încă în limba străromână. Iar dacă și *ct* înainte de a deveni *t̄* a trebuit să se prefacă în *pt*,²⁾ un stadiu intermedian între *ct* și *pt* trebuind să fie *ft*,³⁾ n'am înțelege de ce *aftare* s-ar fi oprit în mijlocul evoluției sale, în opoziție cu toate celelalte cazuri similare în cari *ct̄* se preface în *t̄* și desvoltându-se totuși și forma *atare*. Presupun că și în sudul Dunării se găsează cândva forma **acătare* alătura de *atare*⁴⁾, că **acătare* a devenit prin sincopă **actare* și apoi — *ct* fiind un grup neobișnuit de consonante — *aftare* și *ahtare*, forme a căror explicare nu mai întimpină nici o greutate în fața unor treceri recente ca *doctor* — *doftor*, *actor* — *af-**tor*, ngr. ḏχτικά > *oftică* etc. Formele meglenite se înțelege că presupun aceeași evoluție ca și cele aromânești.

La fel s'a desvoltat și *eccum-tantum* în *atât* și **acătăt* > **actăt* > ar. *ahtāt*. Nu sănt atestate, pentru dialectul dacoromână forma **acătăt*, iar pentru cel aromână o formă **aftăt*, care i-ar corespunde lui *aftare*. În dialectul aromână mai poate să dispară și cel dințaiu *t*: *ahăt*, *ahatu* și *ahântu*⁵⁾.

1) Pe *acă-* și alb. *ake* l-a derivat Miklosich din *ecce*. G. Mayer crede că explicarea aceasta întimpină oarecare dificultăți, v. *Etym. Wörterb. der. alb. Sprache* Strassburg 1891, pag. 6.

2) Cfr. E. Herzog în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII. pag. 381, Pușcariu *ib.* XXIX 632 și *Probleme nouă în cercetările lingvistice*. Conv. Lit. XLIV vol. II pag. 534.

3) *ib.* pag. 536.

4) Prin urmare pref *acă-* trebuie scos din lista elementelor comune numai dialectului dacoromână și limbii albaneze. v. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urromanischen*, pag. 59.

5) Desigur că nu avem să facă cu o disimilare totală față de *t* următor. O disimilare de felul acesta ar fi de tot neobișnuită și n'am mai putea căuta un alt exemplu cu un *t* dispărut pe călea aceasta. În urma unei tendințe de asimilare față de velarul *h*, a tendinței de a simplifica trecerea de la articularea velara la cea dentală, vârful limbii s'a îndepărtat de regiunea dentală și *t* a amușit. Același efect îl are căteodată asupra unui *t* următor în Norvegia și Suedia, un *r* articulat mai spre partea de dinapoi a cerului gurii. Vezi Otto Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, autoriserte Übersetzung

Nu-l putem derivă și pe *cuțare* din *eccum-talis*, etimologie în contra căreia n'a fost făcută până acumă nici o obiecțiune. Adevărat că *atare* și *acătare* se pot apropiă foarte mult ca funcțiune semantică de *cutare*, ba pot fi chiar sinonime cu acesta, dar împotriva etimologiei *eccum-talis* > *cutare* vorbește faptul că *cutare* nu poate primi prefixul *a* și că nu se poate admite că după sincopa lui *u* din *eccum-* (**actare*) s'ar mai fi menținut alătura de forma sincopată și forma nesincopată (*cutare* sau **acutare*).

In exemple ca *De ce ni[s] bună noao atare viață?* (Tichindeal, F. 189)¹⁾ *atare* cu înțelesul de „astfel, aşa fel, aşa“ nu poate fi înlocuit prin *cutare*, dar când înseamnă „oarecare, oarecine, neștine, vreun, vreo“²⁾, devine aproape identic cu acesta d. p. în *Văzură că de-bună-seama e copil mic, care crezură că atare blasfemătă l-a aruncat, ori poate vreo muiere prăpădită, ca să se s ape de el* Reteganul, P. I^{14,5})²⁾ În dacoromânește funcțiunea semantică mult mai obișnuită și generală a lui *atare* este cea dintâi, pe când cea de a doua nu este atestată de către pentru Transilvania. În schimb, în aromânește, *atare* a putut să primească întocmai funcțiunea lui *cutare*³⁾ și acesta a dispărut apoi: *Na dzuă il'yine amiralui tu stiri ca atare amura yini so-l bată*⁴⁾

von Hermann Davidsen, Teubner 1904, pag. 33 cfr. ib. pag. 40 § 37 și pag. 166 § 172 Dnii Candrea-Densușianu (*Dicționarul etimologic al limbii române* nrul 110) cred că *eccum-tantum* a devenit mai întâi **acutānt*, „din care prin sincopa lui *u* și trecerea tarzie a lui *ct la ht* (cf. *ahtāntu*, forma pastrată în ar.; în dr. *h* a cazut dinaintea lui *t*). Intrucât forma *ahtāntu* ar fi existat deci și în dacoromânește, prefacerea lui **acutāntu* în *ahtāntu* ar fi prin urmare antidialectală și nu s-ar prea putea vorbi de o trecere „tarzie“ a lui *ct la ht*, pe lângă că dispariția lui *h* în dacoromânește ar ram neă neexplicata. Spuneam mai sus că nu este probabil ca în epoca în care ar fi trebuit să se întamble acea „trecere târzie“ să fi existat în râmăre e sunetul *h*. O „trecere târzie“ s'ar putea admite numai întrucât, în conformitate cu ex licarea data de dnii Candrea-Densușianu, forma **acutāntu*, cu *u* nesincopat, ar fi trebuit să se menie până după evoluția lui *ct la t*. Dar am văzut, și vom mai vădea, că acestui *u*, sincopat foarte de către vreme, nu i se poate tribu nici un rol în evoluția fonetică a cuvintelor din chestiune. Cat despre dispariția lui *n*, care după dnii Candrea-Densușianu s'ar explica „prin influența lui *tot* în construcția *tot atānt* > *tot atāt*“, fără ca să înțelegem dece ar fi avut *tot* această influență, vorbesc de ea la alt loc în lucrarea aceasta.

1) Citez după Dict. Acad.; vezi și celealte căitări la *atare* 1°.

2) v. ib. *atare* 2°. Anonimul din Caransebeș îl traduce pe *acătare* prin „quidam“.

3) Vezi Per Papahagi *Bas ne Atomâne*, Glosarul.

4) ib. pag. 156¹⁴, cfr. 349⁴¹.

Toate cuvintele compuse cu *eccum-* pot avea și prefixul *a-*, care nu-l poate însoții însă pe *cutare*, încât trebuie să presupunem că în cazul acesta *cu-* nu poate să se fi desvoltat din acea particulă deictică, al cărei tovarăș caracteristic este acest *a-*.

In limba latină *quotus* a fost întrebuită și pentru formarea unor numerale sau pronume nedefinite, ca *quotus-cumque* sau *quotus-libet*. Putem presupune deci și un **quotus-talis* (pentru *talis* ca element de compoziție pronominală etc. și *talis-cumque* „von solcher Beschaffenheit, ungefähr, so etwa“ Georges) cu funcțiunea semantică corespunzătoare lui *cutare*. Din punct de vedere fonetic **quotus-talis* n'a putut să dea în românește decât *cutare*. Se pare însă că trebuie să reconstruim o formă **quotalis*, care s'ar explică prin haplogogie din **quota-talis*. Haplogogia aceasta ar putea să fie și motivul că *cutare*, și prin analogia acestuia și *atare*, au putut să devie cuvinte învariabile ca gen și apoi și ca număr: *cutare (atare) burbat*, *cutare (atare) femeie*, *cutare (atare) bărbati*, *cutare (a are) femei*. Dar se găsesc — oricum mai rar — și plurale ca *atari*, în aromânește chiar *ahtări* (cfr. adj. *mare* pl. *muri¹*): *ahtări graire²*). Si pentru *it. rotale* se potrivește **quotalis*, iar *b-* din sard. *botale³*) și-ar afla de asemenea explicarea prin *qu-* din **quotalis*.

Cred că în limba românească se mai pot descoperi și alte urme ale lui *quotus*. În *atât* a dispărut un *n* înaintea celui de al doilea *t*, lucru care a trebuit să se întâmple când acest *nt* a fost urmat de accent, deci când cuvântul a fost neaccentuat în frază, căci de altfel *n* ar fi trebuit să se mențină.⁴⁾ În aromânește s'au păstrat și formele cu *n* și cele fără de *n*: *ahtântu*, *ahântu*, *ahât*, *ahâtu*, iar o formă ca *atânt* este atestată și pentru dialectul dacoromânesc într'un sat din Serbia.⁵⁾ Făcând abstrac-

1) Cfr. Puscariu *Zur Rekonstr.* pag. 30.

2) Obedenaru *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bianu, Buc. 1891, pag. 109[14].

3) Meyer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* Nr. 8543.

4) *contremulo* / *cutremur*, ar. *cutreambur*, *cutreamur*; *contrubulo* / *cutreier* ar. *cutriyir*; *conturbulo* / ar. *cuturbur*; însă *cânto* / *cânt* ar. *cântu* etc.

5) Candrea-Densușianu, *Dicț. et. al limbii rom.*, nrul 110.

ție de la acest caz izolat, la noi să generalizat forma fără *n*, desigur o urmare a nazalizării care aparține numai nordului Dunării¹⁾) În epoca nazalizării am spus deci *atât* și *atat*. Când vocalele nazale au devenit iar orale, *atât* a putut desigur să-l înlocuească pe *atat*, în loc ca terminațiunea *-ăt* a acestuia să se refacă *in-un*. Dar aceeași soartă ca și *atât* ar fi trebuit să o aibă și *cât* < *quantum*, care deasemenea poate fi accentuat și neaccentuat în frază. Un *cânt în loc de *cât* nu se mai găsește însă nici la Aromâni*) Nu va fi numai un simplu capriciu al limbii că într'un caz s'a păstrat și forma cu *n*, pe când în cazul celalalt s'a generalizat peste tot forma fără de *n*. Cred că a intervenit cuvântul *quotus*. Mențiu etimologia *quantus* > *cât*, dar acest *cât* s'a confundat desigur cu *cum* < *quotus**, care s'a mai păstrat în *al căteleau* (în loc de *al cătul*, cfr. *al patrul*, *al op.ul* în limba veche). Astfel se explică că nu-l găsim pe *cânt alătura de *cât*, iar influenței acestuia se datorează forma

1) Vezi *Analele A. R.* Tom XXX. Mem. Secț. Lit. pag 289—299 și 305 Dl Candrea (*Psaltirea Scheiană* I. Buc. 1^o16, pag 158—160) este de altă parere. Nu trebuie explicată însă dispariția orticarui *n* pe calea acestei nazalizări (cfr și Meyer Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II. §§, 389 urm., 403 c, 484 urm. și Puscaru „Probleme nouă în cercetările lingvistice” Conv. LIL XLIV. vol. II pag 53). În special amuțirea lui *n* din *con-* nu trebuie pusă în legătură cu nazalizarea, căci de altfel în textele rotacizate cuvintele ca *cuvînd*, *cuvânt*, *cuceresc*, *cufund*, *cutremur* ar trebui să se găsească scris se și cu *-ñ* (Despre *-ñ* v. lucrarea citată din *Analele A. R.*) Nu înțeleg înce, după dl Candrea, pentru ar *al'umtrea* trebuie presupusă o formă intermediară *al'ut(e)re*a din *alumitrea* Raportul dintre diferențele forme ale verbului *mânca* și *manducare* încă n'a fost clarificat îndeajuns. Probabil că aici și a avut influență și graful de mierdar de pe lângă leagănul copiilor (v. Pușcaru *Etym. Worterb.* pag 88), dar forma *mâcu* (inf *mâcar*) să ar putea explica și de la forma sincopată *mcați* (pe s. 2 pl v Papahagi *Basme Arom.*, glosar). Forma analoga pentru pers 1. sing. nu poate fi decat **mcu* > *mâc(u)* au *mac(u)*. Arucari ar pută fi influențat de *arucuire* „a rostogoli”, care pare să se confundă și din punct de vedere se mi tici cu *arucari* (cfr Dalamet a *Dleç. mac* I-rom. și g-o-arul din Weigand, *Die Aromunen*). *Firmitare* în loc de *firmuntare* se explică probabil printr-disimilarea complata a lui *n* fată de na la piept dentală în foatele cu zvîrile acestea, foimile cu *n* s'a pastrat alătura ea de cele fară de *n*, spre deosebire de cuvintele ca *cutreambur*, *citrivir* etc. și de dialectul dacoromânesc, care nu cunoaște astfel de sovăiri. Pe cand în cazurile disputate în nota aceasta formele cu *n* sunt cele mai obișnuite, raportul între al. *alităt* și *ahitănt* pare să fie chiar invers.

[*]) Totuși ar *niscântu* Existența unui *quoetus* (cu o lung) corelativ al lui *totus* deosebit de *quotus*, e admis în latinește de Breal, *Semantique* pag. 94. S'a z dîr tot i teira *quota est* Confuziunea lui *cât* < *quantus*, cu *cât* din *quotus* în exemple ca *tot pământul căt există* e în fatală. S. P.]

al cătelea în loc de **al cătelea*. Pe de altă parte analogia cu căt a făcut ca la corelativul *atât* uzul să șovăie în aromânește între formele cu și fără de *n* și ca în dacoromânește formele fără de năzală să se poată generaliză cu atât mai ușor.

Ne întoarcem acum la *acmù*, *aemù*, *acuma* și variantele celor din urmă. Nu începe nici o îndoială că *aemù* derivă din *eccum-mo[lo]*, iar pentru *amù*, pe care nu l putem consideră, precum am văzut, numai ca pe o variantă a lui *aemù*, trebuie să admitem explicarea ^{de}*vad iot lo*. Dacă *amù* n-ar fi decât un *aemù* al cărui prefix *ac-* ar fi fost înlocuit de prefixul *a-*, ca și în *atât*, *atare* etc. — unde de fapt nu avem de a face cu un schimb de prefixe — forma *aemù* probabil că ar fi dispărut din dialectul nostru, întocmai pre um a dispărut și **actât*, **actare* etc. După cele spuse despre *ecci n-tlis* nu mai putem crede însă că din *eccum mo[lo]* s'a putut desvoltă, pe lângă *aemù*, și *acum*, cu un *n* care nu numai că a rămas nesincopat, dar a mai primit chiar și accentul. Obiecțiunile cari se împun cu privire la etimologile *ecclii-huc* — *acù* și *ecclum-nunc* / *aenù* și cu privire la explicările pe cari au incercat să le dea dnii Candrea-Densușianu ne conduc pe altă cale, în căutarea unei singure etimologii pentru *acù*, *acnu*, *acuma* etc.

Cred că forma primitivă este **acnuma* din *eccum-non-magis* (cfr. *numa* numai / *non magis*.) Înțelesul de „*acum*“, lat. „*nunc*“ s'a putut desvoltă în modul următor: *ecclum non magis pluit* („iata nu mai plouă“, deci apoi oare identic cu „[a plouat, dar] acuma nu plouă“) a trebuit să dea *acnuma plona*. *Acnuma* devenind un singur cuvânt, elementele lui constitutive nu se mai disting, silaba *nu-* nu mai este simțită ca având valoarea lui *non*¹⁾ și spre a exprima aceeași idee, trebuie adăugată o nouă negație: *acnuma nu ploua*. Astfel *acnuma* nu mai neagă *acțiunea* — rolul acesta l-a primit al doilea *nu* — ci indică numai, ca adverb al prezentului, momentul în care acțiunea *nu* se mai întâmplă sau *nu* se întâmplă, și *magis* pierzându-și valoarea semnatică, deodată cu *nu-*, cu care este în

1) La fel a pierdut *non* valoarea de [negație] și în *numai* / *[non magis]*.

strânsă legătură. La început *acnuma* n'a putut să stea decât în propoziții negațive, dar în urma evoluției sale semantice arătate aici poate intră și în propozițiuni pozitive: *acnuma este vreme bună acnuma nu plouă*.

Din *acnuma* s'a format, prin disimilarea lui *n* față de năzala următoare, *acrūma* și, prin disimilare totală, *acuma*. Prefăcându-se *acnū* prin apropiere de sinonimul său *acnuma* în *acnū*, s'a format apoi după analogia lui *acnū-* *acnuma* și *acrū-* *acrūma*, *acū-* *acuma*. Silaba -*ma* primește astfel valoarea unui sufix și se adaogă în Oltenia comuna Crasna și lui *amū-* *amuma*¹⁾). Formelor cu -*a* din -*ma* (<*magis*) le corespund de obiceiu și forme fără de acest -*a* care a fost confundat cu adverbialul -*a* pe care îl întâlnim atât de adesea cu deosebire la compusele lui *ecçum-*: *acel*: *acela*, *aci*: *acia* etc. Aceste *a* se poate adăuga și celorlalte variante ale lui *acnuma*, cf. *bān*, *acūa* etc.

Că *acuma*, *acnū* și *acū* nu prezintă trei etimologii deosebite, probează și faptul că tustrele forme și variantele lor lipesc în sudul Dunării. Argumentul acesta nu este de o absolută putere convingătoare, dar ar fi destul de curioasă lipsa tuturor sinonimelor acestora, foarte obișnuite la noi, din dialectul aromân și meglenit, fără ca între ele să existe și vreo altă legătură decât a identității semantice. Acuma pricepem însă că acolo unde a dispărut din vreme forma *acnuma*, n'au mai fost cu puțință nici celelalte variante ale lui.

Formele dialectale pentru adverbul prezentului sănt: *(eccum-mo/đo)* ir. *acmo*, *ahmo*, *hmo*, ar. ir. mgl. *cmo*; *(ad-mo/đo)* ar. *amo*, mgl. *mo*; (cu suf. -ce) ir. *(a)cmoće*, *(a)hmoće*, mgl. *cmoći*, *moći*. Dificultăți la pronunțarea grupului rar *cm* (cfr. și soarta grupului *gm*) explică formele istoromânești cu *h*. De altfel, la Moți se găsește și forma *amnu*, cu aceeași trecere fonetică a grupului *cm* ca în *tccma* > *tomna* (v. Dicț. Acad.).

Prefixul *a-* a putut să lipsească și în dacoromânește. *Dicț. Acad.* citează după *etymologicul* lui Hasdeu 226 p. dintr'un manu-

1) Tudor Pamfilie „Jocuri de copii“ II. în Analele Acad. Rom. tom, XXIX. Mem. secț. lit. pag. 378.

scris din sec. XVIII, următorul exemplu: *Deci de cnu să nu avem a părî unul pre altul.*^{*)} De altfel comparația cu dialectul Istroromânilor — un grup desfăcut de Românii din nordul Dunării — (ir. *cmo*, *hmo*) și cu dialectele din sudul Dunării (v. formele citate mai sus fără de *a*) impune concluziunea că și la noi a existat cândva forma **cnu*

După *Dicț. Acad.* forma *acnù* dacă și aromânească, s-ar explica din *acmò* prin influența lui *acù*. În urma celor spuse mai sus nu mai poate fi vorba în cazul acesta de un amestec a lui *acù* nici pentru dialectul dacoromânesc, deci cu atât mai puțin pentru dialectul aromânesc, pentru care această *acù* nu este atestat. Un *acnù* aromânesc¹⁾ (cu *-ù*) nici n'ar putea fi pus în legătură directă cu drom. *acnù*, căci ir. *acmò* (variante cu *-ù* nu se găsesc în dialectul acesta) arată că forma dacoromânească în *-ù* trebuie să fie mult ulterioră despărțirii Românilor din stânga Dunării de cei din sudul Dunării.

În Bucovina *amù* este o particulă foarte obișnuită. Când *ariù* nu are înțelesul de „acum“, anunță de obicei o nouă ordine de idei, sau ca simplă particulă introductivă neaccentuată, apoi oare fără de orice funcțiune semantică, sau ca un fel de particulă demonstrativă, accentuală, atâgând atențunea asupra intorsăturii pe care o ia narătura. În cazul din urmă *amù* este urmat de regulă de o pauză scurtă care îl servește de obicei povestitorului — adesea nu aie decât acest scop — spre a pregăti și rândui în gândul său cele ce urmează. Desigur că în exemple ca Mușatu *amù* lasa gurile și dzise Cod. Vor 534 (Noul Test. 1648, iara capitanolui deceptu aceia slobozi pre voi niciu, poruncindu-lui, a se observă că și iara pierde accentul când nu are funcțiune temporală, ci primește înțelesul de „însă“!) și Atunce înțelegiua *amu* și vazuu ca toate ceaste de aici de parte sănt Năsturel (a 1648) ap. GCR. I 132,²⁾ *amu* nu mai are decât cel mult accent secundar, alipindu-se în mod enclitic de

[*) Acest *de cnu* trebuie citit, probabil, *de acnu*, chiar dacă în original e i cu *€* și nu cu *ѣ*; S. P.]

1) În lucrările pe care le am la îndemnăna pentru dialectul aromânesc n-am putut da de forma *acnù* dar nici de *acmò*.

2) Cita'urile sănt luate din *Dicț. Acad.*

cuvântul precedent. În cadrul unei fraze ca *amă, cica a fost un împarat*, poate fi după împrejurări și *amă cica a fost un împarat*, deci *amă* poate fi accentuat sau neaccentuat în frază. În cazul din urmă *amă* a devenit *amă*. Iar după analogia acestuia, să se prefăță și *acmă* în *acmă*.¹⁾

Din expunerile de până aici rezultă că sincoparea lui *u* din *eccum-* este un fenomen general în limba românească. Nu mai trebuie să facuz de argumente de felul celor aduse cu privire la *u* din *cutare* și *acum*: *u* din ar. *aculō* nu poate fi identificat cu *u* din *ecum-*, iar formele aromânești *aclō* și *aculō* nu pot fi de aceeași etate, cea dintâi fiind cea mai veche 'De altfel forma *aclō* se găsește și în Banat (localitatea Remete, v. *Dicț. Acad.*). Că l-amă pe *aclō* și la mitropolitul Dosofteiu, nu poate fi un argument hotăritor, că în Moldova se spunează pe acele vremuri și *aclō*, caci la Dosofteiu găsim și de altfel câte o particularitate aromânească, pe care nu mai întâlnim pe la alți scriitori moldoveni.

Sincoparea lui *u* din *eccum-* este străromână, dar ar putea fi totuși ulterioră palatalizării grupului *cl* (cfr. *auricula* > *drom ureche*, ar. *ureacl'e*, mgl. *hrecl'u*, ir. *u(e)cl'e* și vegl. *orakla*, it. *orecchio* etc.) Cuin însă în răstimpul relativ scurt de la separarea României de est de Romania de vest și până la diferențierea dialectelor românești palatalizarea lui *cl* pare a mai fi fost un fenomen în plină desvoltare (cfr. *slavus* > **sclavus* > *drom. schuu*, ar. *škl'au*), altul este desigur motivul că n-am putut ajunge la forme ca *drom. achid* ar. *akl'ò*. În cazul acesta nu avem de a face cu grupul *cl*, ci cu *cell*.

Motive ca cele care au dat naștere lui *u* în *acutare* au făcut că între *c* și *l* din *aclo* să se ivit prîfi epenteză un sunet vocalic, care asimilându-se sunetelor din apicolire (velarul *c*, cfr. paleosl. *gnoi*, > *gnoiū*, *ll*, care în *yllam* d. p. s'a prefățut mai întâi în *u*: *ua* — *o*, și vocala labială *o*) a devenit *u*. Forma

1) Tikitin, *Dicț. rom. germ.* vol. I Buc. 1903 propune, desigur spre a-i explică pe *u*, etimologia *acum(a)* — *eccu[m]-mo[do] h[ec]uc*. Neadmișându-l pe *huc* nici pentru *acu*, ni se pare cu atât mai imposibil în aceasta compoziție greco-rie

aculò este atestată pentru dialectul aromân (Cod. Dimonie 82'25)¹⁾. Sincopa foarte frecventă acolo i-a redat forma mai veche *aclo*.

S-ar putea obiectă poate că dificultățile pe care le întâmpină pronunțarea grupului *cl* ar fi impiedicat sincoparea lui *u* din *eccum-illoc*, dar atunci desigur că s-ar fi păstrat *u* și în *eccum-talis* și n-am fi ajuns la **actare* > *acătare* și *atare*.

In dacoromânește nu mai există forma *aculò*, dar se găsesc lângă olaltă formele *acolò* și *acólo*, o din silaba a doua explicându-se prin asimilare față de *o* următor (cfr. *încătrò* > *încotrò*). În tulpina unor anumite verbe apar câteodată un *o* accentuat în locul unui *u* accentuat, ca d. p. în *scol* — **excúbulo* (inf. *scula*) (cfr. ar. *aroamig* < *rúmigo*), după analogia altor verbe ca *rot*: *puteà* etc. În cazul acesta accentul este cauza apariției lui *o* în locul lui *u*. S'ai păreă că în *aculò* > *acolò* *acólo* avem de a face cu cazul invers. Apariția unui *o* în locul lui *u* ar avea astfel drept urmare schimbarea accentului. Dar desigur că lucrurile nu s-au petrecut aşa, căci substituirea lui *u* prin *o* se întâmplă numai în cuvinte supuse flexiunei și și în cuvintele flexibile se substitue câteodată prin analogie un *o* neaccentuat unui *u* neaccentuat fără de orice schimb de accent (cfr. *dormì* alătura de *durmì*). Nu se poate admite apoi că chiar un *o* accentuat, cel de al doilea *o* din *acolò*, să-și piardă accentul, pentru ca să-l primească *o* din *u* în *acólo*.²⁾

La întrebarea *încotrò*? răspunde adese *încolo*. Astfel analogia cu *încotrò* ar fi putut să contribue la păstrarea accentului pe silaba ultimă în *încolò* și *acolò*. Se pare că *încotrò* este de vină că *încolò* și *acolò* n-au putut să înlocuească peste tot pe *încolò* și *acolò*, odată ce s'a născut tendința de a se accentua silaba penultimă.

Se păre poate că *a ólo* și a schimbat accentul și în urma analogiei lui *încouce*³⁾, adese în opozitie cu *încolo*, dar alătura ea

1) Cfr. și *neulea v* „Vocabular aromân“ în „*Scrisitorii Aromâni în sec. XVIII*“ de Per. Papahagi, Buc. 1909, pag. 231.

2) Expunerile atât de convingătoare ale dlui Pușcariu din *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVII, pag. 741—742 care explică înlocuirea unui *u* neaccentuat printr'un *o* accentuat și invers în baza unui schimb de sufixe, nu pot lămuriri (cfr. ib. XXIX, pag. 635) și cazul lui *acolò* — *acólo*.

3) Cfr. *Dicț. Acad.* și Pușcariu *Etym. Wörterb. d. rum. Spr.*

de *încoace* nu pot fi puse în cazul de față și adverbii *acólea* și *acilea*¹), cari și ele ar fi avut o asemenea influență. La *acólea* problema accentului este aceeași ca și la *acolo*, iar *acilea* nu s'a format decât în urma analogiei cu *acolea*, căci *illuc*, ca adverb al depărtării, nu s'a pu'ut legă din capul locului de adverbul apropierei *ecum-huc* ≠ *aci*. *Acolò*, cu accentul pe silaba din urmă și cu un o final de care nu se pot al pî, cel puțin în dialectul dacoromânesc — și numai acesta ne pruvește aicia — sufixele -a și -ie, pe cari le întâlnim atât de adese la celelalte adverbii (*acia*, *acice*, *acicea*, *acolea* etc.), se deosebește de acestea atât de mult, din punct de vedere formal, încât analogia lui *încoace* nu poate motiva îndeajuns acel schimb de accent, mai ales că se adaoge și reacțiunea lui *încotro*.

Forma ir. *cole* (Pușcaru *Itym Woiterib*) nu arată numai că treceerea lui *aculò* în *acolò* nu poate să fie de dată prea recentă dar și că forma *acolea* trebuie să fie destul de veche. Se pare că trebuie să admintem fără de rezerve etimologia pe care o crede posibilă *Dict. Acad* și că trebuie să-l derivăm pe *acolè* din *ecum illuc*. Analog cu *ecum illoc* ≠ *aculò*, a dat și *ecum-lic* — *aculè* care să aprofundat în *acolè* după analogia lui *acolò* și în *acolea*, adaogându-i-se sufixul -a.

Dl Densusianu crede că drom. *acolea* și ir. *cole*, după modelui căioră s-ar fi format și *acilea*, își dătoresc terminațiunea influență sufixului adverbial slav. —/ě din v. bulg. *kolč*, selč etc²). Probabil că ascemânarea formală cu slav. *kolč* îl determină să plece de la *acolea* și nu și de la *acilea*, care numai mai apoi ar fi primit același sufix. Dar prin adverbii acestea sufixul slavon -le nu și-a putut face int area în limba românească. În slavonește se formează cu sufixul —/č adverbii ale intensității, care primesc foarte adese funcțiune temporală.) Pătrunzând

1) Cfr. idem în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXIX, pag 635. Explicațiile date acolo se deosebesc în mod esențial de ale noastre.

2) *Histoire d'la langue roumaine* I, pag. 245 și Candrea—Densusianu *Dicț. etim. al limbii rom.* numarul 12.

3) Cfr. Erich Bernecker *Slavisches etymologisches Woiterbuch*, Heidelberg Carl Winter, pag. 418, și A. Leskien *Grammatik der altslawischen Sprache* Heidelberg 1909, pag. 150–156 și *Handbuch der altslawischen Kirchenslawischen Sprache*, Weimar, 1905, pag. 105, apoi pag. 292 („*Κολή* quantum, quando, *Δοκολή* wie lange, bis wann“) și pag. 326 („*εαλή*, *σεαλή* adv. eis in dieser Beziehung, in diesem Grade, *λοελή* bis jetzt, *φτηλή*, *στηλή* von jetzt an“).

în limbă românească, sufîxul acesta ar fi trebuit să-și schimbe funcțiunea semantică sau să o piardă cu totul, ceea ce nu este de loc probabil. Sufixul românesc *-lea* este desigur antedat, căci numai pentru dialectul meglenit nu este atestat: *drom ucolea*, ir., *cole*, ar. *mulea*.

Acolo și *acolea* neavând decât terminații deosebite, acestea au putut fi simțite ca sufîxe, și aceasta cu atât mai mult, cu cât în litera veche a existat desigur și un **acò_ē:icum hoc¹*) = „aici“ (cf. v.-log. *inoke*, n.-log. *inoge* = „aici“), cu sufîxul *-ce*: *acouce* (= „încoace, aici“, cf. *aci* — *acice*). Acest *acò²*) se mai găsește și astăzi în aromânește, dar cu înțelesul de „acolo“: *Si acò nuntru aveă nă fată de na feata*, Păpăhagi „Basme Aromâne“ 243'25, *acò aflu na casa ib.* 243/32, *Acò mîșî afeă casa goală aveă ib.* 245 5, *sădzu fićorlu acò ib.* 245/15, și când agiumsi *acò ib.* 476/3, *acò vătăma niscânti p̄epuri ib.* 476 16³) etc.

În articolul său despre *aoace⁴*) cu cele două sensuri opuse de 1. „aici, încocace“ și 2. „acolo, încolo“, dl Pușcariu crede că avein de a face cu un omonim al cărui —*oace* derivă în cazul întâi din *hoc-ce*, în cazul al doilea din *illac-ce*. Acest omonim ar fi cauza confuziunii caracteristice limbii românești între adverbele locale ale apropierei și ale depărățirii. Despre acest *aoacu* voiu mai vorbi altă dată, într'un studiu despre *illac*. Deocamdată mi se pare că etimologia —*oace*—*illac-ce* întâmpină dificultăți formale, *u* din *lla* păstrându-se ca atare, deci fără de a îl pierde pe *u* numai după *a* accentuat (cfr. *steaua a frumosă*—*s'ellam illam illamformosam* și *casa=casu a casam illam*) și că nu se prea poate admite că din cele mai îndepărtate vremuri și până

1) Si d-nu Candrea-Densușianu presupune că *acò* a existat cîndva în dacoromânește și cred că lăsă se datorește schimbul ac entului în *acolò*—*acolo*. „Forma *acolò* se explică prin influența lui *acò* (care probabil a existat și în dacoromână) și a adverbelor înrudite cu *in* și *ele* *acice*, *acoace* (Dicf. et. al. limbii rom. numarul 12). A ramas ca sa se arate în ce împrejurări s'a putut produce influența aceea ta a lui *acò*, care la început trebuie să fi avut înțelesul de „aici“, și pe ce cale a ains *acò* la funcțiunea semantică a lui „acolo“.

2) Cf. Candrea Hecht *Les éléments lat.* pag. 33, Mayer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* nrul 4159.

3) Exemplile sunt luate din două basme, unul din Macedonia, celalalt din Albania.

4) *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXII, pag. 478 urm.

în zilele noastre să fi existat alăturaea două adverbe identice ca forma, dar cu accepțiuni diametral opuse. Desigur că limba n'ar fi putut suporta acest echivoc.)

De altfel confuziunea promenită mai sus nici nu este aşa de mare. Adv. *încoacă* desigur că nu este *în+ecccum illac*, ci *încoace* (= *în eccum hocce*) fără de sufixul —ce, analog cu *aici—aci*¹). La fel ar *aoă*, mgl. *uă* nu derivă din *illac*, ci se explică din *aoațe* (= *a+hocce*) forma aromânească fiind lipsită de sufixul —te (cfr. ar. *acloțe—aclò*), cea meglinită și de prefixul *a-*. În *Basmele Aromâne ale lui Papahagi* se găsesc formele *aoă*, *aoaeu* și *aoațe*, iar *aoă* este adesea în opozиcie cu *aclò*, d. p. în *aoă l'are, aclò l'are* 80/35, 272/14, *de-aoă, de-aclò* 36 ișc etc.

Am rămas deci pe lângă acel *aoace* numai cu ar *acò* = „*acolo*“ și ar *atij*, care, după dl Papahagi, înseamnă în Epir deasemenea „*acolo*“. Il mai adaog pe ar. *nculeâ* = „*în coace*“. *șuțu-lî prósopa nculeâ și așteardze-nî toate paronomil'le ameale* (Constantin Ucuta)²). Punctul de plecare al acestei „confuziuni“ este desigur *acò*.

Am arătat mai sus că terminațiunile *—lò* și *—leâ* au putut fi considerate ca sufixe. Existând adverbul *acò* = „*încoace, aici*“, *—lo* și *lea* mai primesc și o funcție semantică, care adăgându-i-se lui *acò*, îi schimbă înțelesul din „*ici*“ în „*acolo*“. În același timp *acò* din *acolò* și *acoleâ* devine tulpină față de

[¹] Acest echivoc e mai mult aparent. Preicum autorul însuși observă foarte bine la sfârșitul acestui articol, ideile de „*aici*“ și „*acolo*“, opuse pentru omul cult, deprins să opereze cu noțiuni precise, se confundă în graful vîoii al povestitorului care se transpună în situația departată pe care o evoaca, întocmai precum „*acum*“ poate substitui pe „*atunci*“, „*acest*“ pe „*acel*“ etc. În noua sa lucrare despre dialectele oltenesti, despre care se vorbește la alt loc al acestei publica ii, Gamillscheg arată (pag 9–10) că *aci* însemnează „*dor*“, iar *aici*, *hier* și explică aceasta evoluție semantică prin întreburiarea deosebită sintactică a acestor două cuvinte S. P.]

1) Dnă Candrea-Densușian (Duf etim al I rom nrri 850 și 801) îl deriva pe *încoacă* din *ecccum hac*, pe *încoace* din *ecccum *hacce*, forme la care mai târziu, după afereza lui *a-*, să adaogăt prefixul *in-*. Admîndu-l *aici* pe *hac* arătă că în cazul acesta un unic esteemplu de *ecccum* — cu un neștiropat, pe lângă că analoga cu *aco* ne face să îl preferăm pe *hoc*. Apoi urmă de *a*, mai ales de *a* accentuat, dispără regulat *Fel ruarium Februarium > făurăr, si am—sa, tuam—ta, cuatiam—cață* de unde *cațute* (Pușcaiu Etym. Worterb. nr il 320) etc. De aceea și etimologia a *illic-ce—aoace* este cu atât mai inadmisibilă. Nici nu poate obiecta că în cazul acesta avem de a face cu un *u* secundar din *H*, caci și a este un amulțește foarte adesea.

2) Per. Papahagi *Scrisorii Aromâni în sec. XVIII*, pag. 83

sufixelete —*lo* și *lea*. Dar sufixele celorlalte adverbe de obicei nu au nici o funcțiune semantică și nici accentuate nu sănt (cfr. *acu* — *acum* — *acuma*, *aci* — *acia* — *acicea* etc.)¹⁾ Astfel și la adverbele *acolò* și *acolea* funcțiunea semantică a putut fi simțită ca aparținând lui *aco*—, care, considerat ca tulpină, poate primi apoi și accentul, rezultând în felul acesta *acólo* și *acólea* pe lângă *acolò* și *acolea*

Acum *acò* poate însemna și „acolo“, iar prin analogia lui pot deveni adverbe ale depărtării și sinonimele lui ar. *aṭia* și drom. *aoace*, pe când ar. *nculea* ajunge chiar să însemneze „încoace“. Cu noua lui funcțiune semantică, și numai cu aceasta, din cauza apropierei lui de *aculò*, *acolò*—*acò*, s'a păstrat numai în aromânește, pe când dialectul dacoromânesc a evitat echivocul, când uzul semantic mai șovăia, preferind peste tot ca adverb al apropierei pe *acoace* (*⟨ecum-hocce⟩*) și *aci*.

Forma *acolò* este atestată și pentru dialectul aromânesc,²⁾ dar pentru explicarea noastră ar ajunge și forma *aculò*. Lui *o* accentuat corespunzându-i adese și în derivăriune un *u* neaccentuat, *acu* — din *aculò* a putut fi identificat cu *acò*. Concluziunile cu privire la schimbul accentului în *acolò* *acólea* privesc numai dialectul dacoromânesc, căci dialectul aromânesc păstrează accentul pe silaba din urmă.

Un adverb al apropierei ar putea deveni un adverb al deparțării și pe altă cale. În versetul *Se suiru în ceriu, tu ești acie; și deștinseru în iadu, aciia ești* Ps. Sch. ⁴⁵⁰₄₋₆ pe *acie*, dar nu și pe *aciia* (între cele două forme nu poate fi nici o deosebire semantică), îl înlocuește își Psaltirea Hurmuzachi forma *acole*, iar în psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu forma *acolo*.³⁾ Și

1) Este evidentă tendința de o nu se da nici o importanță semantică sufixelor adverbiale, Pușcaru despre — ce în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXIX, pag. 635 și apoi în *Elym. Wörterb. d. rum. Spr.* No. 14

2) Papahagi *Scritori Arom. în sec XVII*, pag. 187.

3) Vezi Candrea *Psaltirea Scheină* vol. II ²⁸⁸₃₇ Conice turile lui Andrei: *suire* și *deștinseru* pentru *suiru* și *destinseru* sănt nemotivate.

{*Cred că nu avem a face cu fenomene mai vechi și mai recente — căci metafon a fiind o tracere fonetică cu o repercutare mare asupra morfoloiei, simbolul pentru ea există și astăzi și o întâlnire și în imprumuturi recente ca *persoană*, *coloană*, *provoacă* *ecsadroane* etc., cf. recensia la lucrarea lui Jordan, în acest volum — ci lipsa ei în cazuri ca ar *aclofe*, *acmofe*, dacor. *acolea* etc se explică, ca și păstrarea lui e nemetafonizat în *acela*. Elementele de compoziție —*ce* (din *ecce*), *illic*, *illac* fiind la ori-

astăzi îl auzim adese pe *aci* aplicat în mod „greșit” în loc de *acolo* în exemple ca: *In sfârșit a ajuns la Paris. Aici a avut prilejul să învețe multe.* Vorbitoarul se transpune, împreună cu persoana despre care vorbește, la fața locului. Fenomenul se găsește și în alte limbi, cf. germ. „hier”. Este în definitiv aceeași proces psicologic, în urma căruia prezentul istoric poate înlocui perfectul. Poate că au contribuit toate împrejurările elevate în cursul acestui studiu la evoluția lui *acolo* — *acólo*, și analogia lui *încoace* (v. mai sus), și influența lui *acò* și și acest moment psicologic. Oricum, rolul hotărâtor il are *acò*

Și adverbul *aci* primește apoi sufixul *-lea* din *acólea*; *aci lea* — *acólea* La Aromâni se găsește pe lângă *acò* și forma *acóle* nu *acloate* cu metafonie (cfr. *încoace*), desigur pentru că prezența sufixului *-te* pe lângă acest adverb este numai de dată recentă, și și în urma analogiei cu forma *acò* fără de sufix. Și la noi se spune *acóle* și *acólea*, nu *acoále* și *acoálea*. Faptul că poartă un accent relativ nou, dar mai ales analogia cu *acolè acolea*, *acólo acolò* îl păstrează pe o neschimbătă în *acole*. Astfel nici *acólea* = *acole+a* nu poate să apară supt forma de *acoalea*, pe lângă că o nu trece în *oa* înaintea unui *a* precedat de *i* sau *e* (cfr. *apropiat* > *aproape*, *floare* însă *Florea*). De aceea trebuie să întimpinăm cu toată rezerva forma *acoalea* din Gaster Chrest. Rom II, pag. 196^b 3. Dar o influență reciprocă între *acolea* și *acoace* ar fi totuși cu puțință, căci găsim și forma *acóle* în următorul exemplu citat de Tiktin (*Dic. rom.-germ.*). *Fu sănt Rafail arhanghelul carele te-am adus într'acoce* (Dos. VS. Oct. 23), deși *acoce* s-ar explica mai bine prin analogia cu *acò*, *acóle(a)*.¹⁾

gine demonstrative, aveau accent. Accentuarea aceasta s'a păstrat, deși cu mai puțină intensitate, și după ce ele pierduseră sensul pregnant de odinioara. Altfel ar trebui să avem *ă*, iar nu *a* la sfârșitul cuvantului *acela* și probabil ca și în *acolea* din ongi final nu se explică din *e*, cu adaugarea adverbalului *-a*, ci prin distongarea lui *e* sub accent ca în celelalte oxitoane românesti (*dea, nea* etc.). Acest accent se undă a opriț în metafonia lui *o* și *e* în *acóte acmote* și *acela*. Daca însă acest lucru e adevărat, atunci aromânescul *auațe* și dacoromanescul *încoace* nu se pot deriva din *hoc-ce*, ci ajur gem tot la *illac-ce*, precum propusesem cu alta ocazie. Explicarea lipsii de metafonie pe care autoiul o da în cele următoare nu ma poate convinge S P]

1) În dialectul aromân se mai găsesc formele *acloea*, *clo* (Papahagi) și *aclosi* (Dalametra)

Lipsei metafoniei în *acela* (adecă, i se) dă în *Dict. Acad.* pag. 15 următoarea explicare foarte ingenioasă „Dintr-un *ecce-illu-illuc* derivă românescul *acela*, care la început a trebuit să fie accentuat pe silaba din urmă: *acel* t. Numai astfel se explică pe de o parte finalul —*a* netrecut în —*a*, pe de altă parte *e* nedifcongat în *ea* (fo ma mold. *aceala* e recentă) Mai în urmă accentul s'a mutat, sub influența lui *acél*, iar finalul —*a* (— etimologic este —*la*) a trecut și la alte pronume“. Dar *acel* (/ec-cum illum) și *a* (- illac) au format fără îndoială mai întâi două cuvinte deosebite. Din clipa însă în care *a* și *a* pierdut sau a început să-și piardă funcțiunea semantică și s'a contopit cu *acel*, devenind un corolar fără de orice cuprins semantic al acestuia, desigur că a fost neaccentuat și că *acel-*, purtătorul funcțiunii semantice, a fost și purtătorul accentului. Metofonia nu s'a produs, pentru ca *acela* a fost simtit ca *acel*, care există alătura de el, —*a*. Acest —*a* rămânând un element characteristic care î se atașează lui *acel* în anumite condițuni sintactice, n'a devenit —*ă*, întocmai ca și —*a* din *casa* etc., care deosebește forma articulata de cea nearticulată. După ce și-au pierdut accentul, lucru care trebuie să se fi întâmplat foarte de vreme, adverbialul —*a* și articolul —*a* desigur că au avut încă destul timp, ca să devie —*a*, é destul timp ca să se prefacă în *ea*!“) Dar regulele fonetice nu sănt de o putere absolută, mai ales când motive de toata greutatea intervin în contra lor.

Dacă am adm te că *a* - illac a fost accentuat și după ce a format un singur cuvânt cu *acel* și că împrejurarea aceasta a impiedicat metafonia lui *e*, ar trebui să presupunem că și —*illuc* și —*ce* au fost la început elemente enclitice accentuate — este de fapt o contrazicere între enclitic și accentuat — și atunci etimologia — *oace* (în *aoaci*, *incoace* etc.) — *hoice* nu mai este cu puțină din cauza metafoniei lui *o*. Dar acesta este singurul exemplu în care metatonia n'a putut fi impiedicată pe calea

1) Nu numai în Moldova se gasesc și o formă ca *aceala*, din C. Candea Densușianu citează pentru dial. ar forma *ațeala*. V. *Dicț. et al limbii rom.*, pag. 86, unde se mai da aceasta curioasă explicare „A elă a fost refăcut după pl. *aceta*, f sg *ace(a)ia* pl. *ieetea*, rezultate din *ecce-*, *eccum-ill*-*illac*, *ecce-*, *eccum-illam* *illac*, *ecce-*, *eccum-illae* *illac-* **acel'ea*, *acelea*, devenite apoi *acea*, *acea* (*aceaia*), *acelea* (din *ecce-*, *eccum--illum* *illac* n-am fi putut avea decat *acelua*).“!

analogiei și a trebuit deci să se producă, căci o formă corespunzătoare sinonimă fără de —ce n'a existat.¹⁾ Alătarea de *oace* etc. nu pot fi puse din acest punct de vedere forme ca *acela, acmoțe, acclea*.

Același raport, în ce privește, soarta lui *eccum-*, ca și între **actare* (> ar. *astare, ahtare*) și *atare* este d. p. între ar. *acșî* și *așî*; că și mgl. *tari* sânt lipsite de prefixul *a—* ir. *sā* și mgl *sa*; *ecum-hic* a dat *aci*. Pentru variantela lui *aşa* și *aci* vezi dicționarele și glosarele citate, pentru limba veche mai ales glosarul din *Candrea Psaltirea Schetiana II*. Explicarea diferitelor variante ale lui *aci* a fost dată în *Dicț. Acad.*

Cernăuți, Aprilie 1920.

Originea vocativului în -le de Teodor Capidan.

La substantivele masculine și neutre terminate în consonantă sau *-u*, în afară de vocativul în *-e*, mai avem și unul în *-le*: *doamne* și *domnule*. Dintre aceste două feluri, cel în *-e* se întrebuiuțează mai rar și mai mult la nume de persoană și la adjective substantivate *voinice, tinere*, dar și acestea pot face voc. în *-le*: *bunule, drăguțule* etc.

Cu originea acestui voc. s'a ocupat mai întâi Fr. Miklosich în *Beiträge zur Laul Lehre der rumänischen Dialekte* După ce, la pag. 58 din *Vocalismus II*, vorbește despre terminațunea *o* de la vocativul subst. femenine, spunând că *das o im Auslalte des Vocativs und des Imperativs ist eine Interjection; doamno și doamna o, vino für vina o*» la pag. 70, vorbind mai pe larg tot despre vocativul subst. femenine, adăugă: «Analog zu erklären sind die Vocative der masc. wie *Jánku le . . ;* der wahre Vocativ ist *Janku* und *le* eine Interjection». După dânsul, H. Tiktin (în *Grundriss der rom. Phil.* I, 451) a emis cel dintâi ideea că acest *-le* de la voc. substantivelor masculine și neutre în *-u* nu este de căt subst. articulat plus *e* de la vocativ. Tot în acest

1) Vezi mai sus despre drom. *încoa* și ar. *aoa*.